

ROMÂNIA ÎNTRE ANII 1866-1906

DR. ELENA OLARIU

La 11 februarie 1866 Al. I. Cuza era înlăturat de la conducerea statului. A urmat o criză politică îngrijorătoare până la găsirea celui principe european dispus să accepte tronul unei țări est-europene, puțin și superficial cunoscută în Occident, dar mai ales o țară care încă nu era independentă. Putea un descendent al unei mari familii aristocrate europene să devină vasalul turcilor? Oferta românească era însă tentantă pentru orice principe ambițios și fără tron. Carol de Hohenzollern, cel care s-a oferit să ducă la bun sfârșit această sarcină, era o personalitate puternică pe măsura misiunii pe care și-a asumat-o.

Dar de ce dorea elita românească, în fond, destul de naționalistă, înlăturarea lui Al. I. Cuza și înlocuirea lui cu un principe străin? Este o întrebare căreia și astăzi i se pot aduce noi răspunsuri și interpretări, interpretări care pornesc chiar de la analiza situației politice și sociale a momentului.

Îndiferent de imaginea mitologică atribuită lui Al. I. Cuza, chiar și în perioada comunistă, sau de criticile aduse stilului său autoritar de a conduce, domnia acestuia a marcat un moment real de cotitură în evoluția proaspătului stat românesc unificat. Cu toate acestea *omul nou* promovat la *timpuri noi* a fost repede depășit de cerințele unei elite care dorea să se implice activ în procesul de transformare al țării.

Elita românească era divizată în două grupuri disticte, o grupare care își atribuia statut de *aristocrație*, dorind să fie inclusă în grupul nobiliar care domina încă politica europeană. Celălalt grup, al foștilor pașoptiști, își revendica o revoluție liberală și dorea inițial o transformare radicală a tânărului stat român. Cele două grupări distincte, care s-au unit într-o *cualiție monstruoasă* pentru înlăturarea Domnitorului Unirii, au fost active și în timpul domniei lui Carol I. Al. I. Cuza și-a grăbit totuși propria detronare pentru că nu s-a bazat pe nici una dintre aceste grupări politice. Pe foștii revoluționari îi considera periculos de radicali iar pe aristocrați îi considera anacronici.

Spre deosebire de predecesorul său, Carol I s-a bazat pe așa-numita aristocrație, care la fel ca și el agreea ideile liberale moderate. Spre grupul foștilor revoluționari, mulți dintre ei republicani în convingere, a privit la început cu circumspecție. Cu timpul, principele Carol a înțeles că excluderea foștilor revoluționari de la '48 din jocul politic nu era, în fond, în interesul domniei și că ideile

radicale se schimbă mai repede prin înfruntarea cu realitatea guvernării decât prin excludere politică.

Datorită abilității de a arbitra jocul politic intern, Carol I a putut domni 48 de ani, una dintre cele mai lungi și proifice domnii din istoria României. De asemenea, el a fost personalitatea care a oferit românilor posibilitatea unei revașe istorice prin cucerirea independenței și proclamarea regatului. În viziunea ideologilor moderni românii meritau o țară cu un statut glorios datorită luptelor și sacrificiilor făcute pentru *salvarea* civilizației europene de invaziile din estul continentului. *Recompensa* venea cam târziu dar într-o Europă admiratoare încă a imaginii strălucitoare a monarhiilor și nu era o recompensă oferită ci proclamată prin merit și proprie voință.

Anul 1866

Conjunctura în care s-a produs înlăturarea lui Al. I. Cuza în noaptea de 11 februarie provoacă și astăzi, la fel ca și în istoriografia secolului al XIX-lea, interpretări contradictorii. Mulți istorici dar și contemporani consideră că modul în care a fost îndepărtat de către *monstruoasa coalțiție* a fost înjositor și că domnitorul Cuza ar fi renunțat de bunăvoie la tron atunci când ar fi considerat că este momentul oportun. Supoziția renunțării benevole la tron este însă greu de dovedit atâta timp cât nu a devenit fapt real iar cel care a urmat pe tron, Carol I, i-a recunoscut meritele dar și limitele afirmând în memoriile sale că: "...în general vorbind acest principe, a cărui viață particulară n-avea nicidecum un caracter demn, era condus în viața publică de dorința de desăvârșire patriotică de a cârmui statul încredințat guvernării sale, pe calea progresului."

Pe ansamblul său domnia lui Al. I. Cuza a fost prolifică și bogată în legi noi, moderne, care au supraviețuit inclusiv după momentul 1866, ca dovadă că au fost legi cerute de pragul de așteptare al elitei și, în fond, al întregii societăți. Legile adoptate în perioada 1864-1865, de exemplu, cele administrative pentru organizarea comunelor, legea organizării judecătorești, legea electorală, legea rurală, legea privind organizarea învățământului, Codul civil sunt de fapt legi necesare pentru orice stat cu adevărat modern.

În cadrul elitei politice, grupurile conservatoare considerau că reformele ulterioare anului 1857 au fost prea radicale. Grupul foștilor revoluționari de la 1848 erau însă pe bună dreptate nemulțumiți de îndepărtarea lor treptată de la conducerea societății, de instituirea regimului personal al domnitorului, de instituirea cenzurii dar mai ales de amânarea adoptării unei constituții cu adevărat europene. Un alt punct vulnerabil al domnitorului Cuza era relația sa adulteră cu Maria Obrenovici și înfierea copiilor din afara căsătoriei avuți cu aceasta. Mulți l-au acuzat pe domnitor că dorește instaurarea monarhiei ereditare și se

temeau că planurile anterioare, de instituire a monarhiei străine, vor fi spulberate.

Actul de la 1866, care a permis adoptarea uneia dintre cele mai moderne constituții ale epocii, a fost privit de foștii pașoptiști din *monstruoasa coalitie* ca o reală revoluție și prezentată ca atare. Ion Ghica își manifesta entuziasmul și după aproximativ cinci ani de la realizarea acestui act istoric, într-una din interpellările sale din Camera Deputaților: "D-lor am crezut că după o revoluție ca cea de la 11 Februarie, care ne-a realizat toate câte națiunea română a visat până la 1857, când a fost Camera chemată ca să-și exprime dorințele ei; când s-a realizat visul cel mai scump de a avea stabilitate și d-a avea o dinastie ilustră în capul țării; m-am mirat că nu s-a putut să se uite toate nenorocirile și toate luptele noastre crâncene din trecut... Eu am uitat toate relele trecute și toate rancunele personale." Doar după adoptarea Constituției de la 1866 generația pașoptistă a putut considera, pe bună dreptate, că i se îndepliniseră toate idealurile de la 1848 și chiar se depășiseră orice așteptări programatice prin realizarea unirii Moldovei cu Țara Românească și apoi, mai târziu, cucerirea și consolidarea independenței țării.

Principele străin și personalități românești

În viziunea multor oameni politici români se născuse încă de la începutul secolului ideea că doar un principe străin va putea opri lupta dintre marile familii boierești care aspirau la domnie. Principele străin putea de asemenea să impună România pe arena politică europeană și să încadreze elita românească celei occidentale contribuind în acest fel la creșterea autonomiei statului românesc.

Teoriile susținătorilor monarhiei străine nu se înșelaseră atunci când au mizat pe aportul benefic adus imaginii României de un principe înrudit cu mariile familii regale europene. Rolul monarhiilor de pe bătrânul continent nu poate fi neglijat iar înrudirea principelui Carol cu regele Prusiei și cu împăratul Franței nu era decât în favoarea principatelor proaspăt unite.

Carol I a domnit 48 de ani, o perioadă cu multe realizări pentru statul român, o perioadă de mari succese politice, economice și culturale. Pe plan intern principala preocupare a lui Carol I a fost să mențină echilibrul între alternanța la putere dintre cele două grupări politice: conservatorii și liberalii. În general cele două partide s-au succedat la putere din 4 în 4 ani, cu câteva excepții.

Considerând că legiile românești sunt prea radicale pentru o țară care nu avea exercițiul democrației și era subdezvoltată economic, Carol I și-a manifestat instinctiv simpatia pentru grupul conservator al elitei românești. Această elită își preamărea originea boierească, aristocratică și era fidelă monarhiei, de care avea nevoie pentru a-și justifica existența. Foștii pașoptiști erau conside-

rați de principe prea radicali și oricând gata să sacrifice instituția domniei pentru idealurile lor revoluționare sau dacă interesele națiunii ar fi cerut-o, ceea ce era perfect adevărat și nu întâmplător numele lui Ion Ghica era vehiculat în acest context.

Ion Ghica a fost personalitatea considerată eminența cenușie a *monstruoasei coaliții* și care în anul 1866 a condus guvernul numit de Locotenența Domnească în perioada 11 februarie-10 mai. Este desemnat din nou, în iulie 1866, să formeze guvernul și prezidează primele alegeri făcute în litera noii constituții. Se remarcă prin atașamentul față de principiile noii legi fundamentale, pentru care are un adevărat cult. Credința sa că doar o constituție modernă, ale căror prevederi să fie respectate cu sfințenie poate duce la "salvarea" țării, îl aduce în tabăra *monstruoasei coaliții*, iar principele Carol îl califică inițial drept o persoană periculoasă, apreciindu-se că este gata oricând să sacrifice prințul în favoarea unei legi fundamentale democratice. De altfel, orice alt fost pașoptist consecvent cu idealurile sale ar fi sacrificat orice prinț în favoarea unei constituții liberale, cum a fost de fapt cazul și în anul 1866 sau cum a fost cazul revoltei republicanilor de la Ploiești din 1871.

Istoriografia din perioada comunistă a încercat să accentueze nejustificat vina *monstruoasei coaliții* care a apelat la lovitura de stat, ca formă pentru a-l înlătura pe cel mai democratic de până atunci, domnitor autohton. Nici originea străină a următorului conducător al României nu a fost în concordanță cu naționalismul socialist promovat de partidul unic al perioadei ceaușiste, iar principele Carol a devenit o personalitate uitată parțial de către istoriografia comunistă. Ca urmare a acestui fapt, supradimensionarea figurii domnitorului unirii, care a pătronat și realizarea primei reforme agrare, venea în opoziție cu imaginea viitorului rege al României, prezentat ca un fel de arbitru al intereselor *burgheziei* și *moșierimii* românești și, bineînțeles, datorită originii străine, subordonat intereselor *imperialismului* european. Ceea ce s-a omis să se menționeze în perioada comunistă era faptul că de obicei casele regale se înrudeau mai mult între ele decât cu proprii supuși. În cazul oricărei monarhii nu era foarte importantă naționalitatea ci mai mult sângele princiar care le curgea prin vene.

În opoziție cu modul de prezentare din perioada comunistă, astăzi există o tendință de idealizare a domniei lui Carol I, care în viziunea generală a dus la occidentalizarea țării, idealizare ce are loc în momentul în care România se pregătește să intre în Uniunea Europeană. Această supraapreciere a rolului *civilizator* al principelui Carol tinde să minimalizeze artificial rolul elitei românești în acest proces. Nu trebuie uitat însă că elitei românești îi aparține ideea prințului străin și că toate marile realizări ale domniei lui Carol au fost gândite, proiectate și parțial înfăptuite anterior anului 1866: Constituția de la 1866, constituirea unei

armate române, avântul economic (construcțiile edilitare, ideea construirii căilor ferate), proiectarea universităților românești, a unei societăți academice etc.

România nu a dus însă niciodată lipsă de mari personalități. Principalii eroi ai actului de la 1866 făceau parte din celebrul grup pașoptist. Datorită diferențelor sociale, a temperamentelor și a faptului că nu au făcut parte dintr-o grupare politică bine definită, grupul pașoptist a acționat neuniform, adeseori contradictoriu și nu s-a putut clar integra în structurile unui partid dar nimeni nu le poate contesta eforturile extraordinare pe care le-au depus pentru modernizarea țării. De exemplu, încercând să se definească politic la 1866, Ion Ghica nu se consideră nici de stânga nici de dreapta, ci își apără cu forță propriile convingeri din tinerețe: "Am fost printre oameni numiți moderați... am fost bănu-it că sunt dreapta contra stângii, de multe ori că sunt încarnațiunea stângii, iar dacă toți s-au spălat de păcate, de toate bănuielele, bănuiala asupra mea s-a păstrat, pentru că nu doream înfrățire și unire a tuturor pentru fericirea țării".

Dacă frații Brătianu și C. A. Rosetti vor reuși să pună bazele unui partid liberal în anul 1875, ceilalți foști revoluționari (de exemplu: Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica) vor oscila între diverse grupări politice rămânând însă personalități cu atât de multă autoritate încât nu aveau nevoie de un partid care să-i impună politic. Nevoia unui partid care să ducă mai departe idealurile pașoptiste, să le adapteze noilor timpuri și impună oameni și idei noi se va simți cu adevărat în ajunul cuceririi independenței. Foștii pașoptiști știau că pentru România lupta pentru libertate nu se terminase și în așteptarea unor conjuncturi internaționale favorabile nu le rămânea decât să se organizeze.

Cucerirea independenței și proclamarea regatului

În zona Balcanilor, pe bună dreptate numită *butoiul cu pulbere* al Europei, erau vizibile în anul 1876, semne clare că lupta de eliberare a popoarelor aflate sub ocupația sultanului intra într-o nouă fază de manifestare. Aceste lupte vor marca începutul destrămării accelerate a imperiului *bolnav* al Europei și câștigarea independenței pentru statele balcanice.

Ceea ce părea totuși să nu se schimbe era dorința marilor imperii vecine de-a se amesteca în aceste lupte și de-a obține propriile avantaje, prin mărirea sferelor de influență din zonă. Nici țările mici, fără armată proprie, deci fără o forță combativă proprie, nu erau perfect inocente față de aceste ingerințe. Devenise chiar o tactică de diplomatie națională să se bazeze pe sprijinul vecinilor și al marilor puteri *binevoitoare*, pe care încercau să le manipuleze conform propriilor lor interese și să le facă să pornească războiul împotriva Porții.

În anul 1876 venise rândul populației creștine din Bosnia și Herțegovina, sprijinită de Serbia și Muntenegru să se revolte. Turcii au recurs la metode pline de atrocitate pentru a înăbuși revoltele. România era convinsă că în această situație Rusia, în numele fraternității ortodoxe, va interveni și momentul era propice inclusiv pentru România. Există însă o frică instictivă față de orice alianță cu Rusia țaristă, văzută de către români ca fiind mai periculoasă și mai agresivă în politica sa expansionistă decât Poarta însăși. Pe de altă parte era încă vie amintirea atrocităților comise de turci în perioadele în care intrau în conflict cu popoarele subordonate, mai mult sau mai puțin, autorității sultanului. Descriind situația la momentul respectiv Ion Bălăceanu arăta teama, comună de fapt multor oameni politici ai momentului, panica în care intrase Kogălniceanu la ideea că trupele turcești vor invada teritoriul țării: "Domnul Kogălniceanu, ministrul meu, era un om foarte inteligent dar anxios până la lașitate și războiul nu izbucnise când primeam deja în fiecare noapte telegrame cifrate de mai multe sute de cuvinte în care ministrul nu visa decât invazii, bombardamente și masacre comise de turci într-o vreme când nici un turc nu trecuse Dumărea."

În această atmosferă deloc liniștitoare, la 10-22 mai 1876 a fost sărbătorită, destul de solemn și reținut a zecea aniversare a urcării pe tron a principelui. Au fost ani grei pentru principe, cu dezamăgiri dar și cu multe satisfacții. Carol I dăduse dovada voinței și tenacității sale reușind să se impună într-o țară căreia avea să-i dedice întreaga sa viață și energie chiar dacă nu atinsese nici pe departe popularitatea mitică a Domnitorului Unirii.

Izbucnirea războiului dintre Rusia și Turcia în anul 1877 și intrarea trupelor rusești în țară a creat sentimente de teamă dar nu a luat lumea politică românească prin surprindere și momentul a marcat unirea tuturor forțelor politice în jurul tronului. Carol I, investit de Constituție cu rolul de comandant suprem al armatei, și politicienii momentului au fost chemați să dea cel mai greu examen al capacității lor de acțiune. La trecerea Dunării de către trupele românești, alături de Carol I au stat Brătianu și Rosetti, care i-au declarat cu sinceritate principelui că nu speraseră să apuce să trăiască ziua în care o armată românească să pornească războiul împotriva dușmanului secular al poporului român.

După cucerirea independenței Carol I a fost asociat în imaginarul colectiv cu glorioșii domnitori români din perioada medievală, domnitori care au luptat pentru independența țării. În acest context, proclamarea regatului în anul 1881 a fost privită ca un act de justiție istorică pentru destinul țării, care secole de-a rândul a luptat pentru libertatea și recunoașterea prestigiului său. Acest act nu a fost privit ca o formă străină impusă, ci ca un rezultat firesc al unei întregi

pleiade de domnitori eroi: "Ai reîviat gloria străbună a Domniei române; și dacă națiunea voiește astăzi a-ți da titlul de Rege, este că ai știut a câștiga locul și titlul de suveran independente și a cuceri inimile prin practicarea virtuții și respectarea legalității și libertății" se spunea în Raportul Consiliului de Miniștri către MSR Domnul, adresându-se acestuia cu apelativul autohton de *Măria Ta*. Președintele Consiliului nu era nimeni altul decât I. C. Brătianu, o figură proeminentă a pașoptismului românesc, liberal și republican convins, dar și un spirit pragmatic și realist care declara deschis că este perfect conștient de predominanța monarhiilor de pe plan european și de avantajele obținute în urma realizării acestui act istoric: "D-lor eu nu voi contesta ferma, nu numai dorință, ci voință a Națiunii de a da Domnului României un titlu care are o însemnătate mai pozitivă în ordinea de lucruri ce astăzi domnește în toată Europa". De altfel ideea unei monarhii constituționale a fost privită de către revoluționarii de la 1848 ca o alternativă de guvernare viabilă pentru stadiul de evoluție în care se afla România în secolul al XIX-lea.

Pe de altă parte venirea lui Carol I în țară a accentuat tendințele de comportament aristocratic al unei părți a elitei autohtone, având în vedere că familia Hohenzollern era, de fapt, o reprezentantă directă a marilor familii nobiliare europene. Tendințele anterioare venirii lui Carol, de aliniere la valorile aristocrației vestice a fostei boierimi, vor găsi, în acest context, pretextul perfect pentru a se dezvolta și vor constitui un alt motiv de a accepta firesc ideea proclamării regatului în România.

Baricade pentru apărarea limbii române și o expoziție jubiliară

În primăvara anului 1906 un incident semnificativ avea să se întâmple în jurul Teatrului Național. Un grup de studenți vor protesta destul de violent împotriva obiceiului protipendadei românești de a susține piese de teatru în limba franceză, chiar dacă acestea aveau un scop filantropic declarat. În piața teatrului protestatarii cântă cu această ocazie imnuri de genul *Deșteaptă-te române* sau *Pe-al nostru steag!* Sentimentele naționale sunt exacerbate iar prelegerile, în apărarea limbii române, susținute de către Nicolae Iorga într-o sală pe strada Câmpineanu agitase mai tare spiritele. În stradă, tinerii răstoarnă 8 vagoane de tramvai și ridică primele baricade, după model francez, din capitală. Se defilează pe Calea Victoriei și mulțimea se oprește la statuia lui Mihai Viteazul. Incidentul demonstrează că odată cu consolidarea statului independent apare fenomenul reconsiderării valorilor naționale, valori între care limba deține poate cel mai important loc.

Un alt eveniment doar aparent de o factură total diferită este menit să flateze orgoliul unui stat renăscut și suficient de puternic în estul Europei: o importantă expoziție jubiliară.

Expoziția de la Filaret organizată tot în anul 1906 trebuia să marcheze marile realizări economice și culturale din timpul celor 40 de ani de domnie a lui Carol I. Caracterul său propagandistic era evident dar a fost și un mod de a ilustra succesele reale din toate domeniile pe care le înregistrase țara în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Expozițiile jubiliare erau la modă în Europa. În cinstea reginei Victoria, de exemplu, s-a organizat în anul 1887 o mare expoziție de acest gen cu ocazia așa-numitului jubileu de aur, adică a aniversării celor cincizeci de ani de domnie. În cazul românesc unii dintre politicienii aflați în opoziție s-au ridicat împotriva organizării expoziției. Ionel, fiul lui I. C Brătianu, pe atunci tânăr politician apărut proaspăt pe arena politică românească, considera că stima pe care un popor o merită nu se câștigă printr-o astfel de manifestare. Împotriva expoziției erau și junimiștii. Dar, organizată de conservatorii aflați la putere, expoziția a înregistrat un mare succes de public.

Mai mult decât atât, contemporanilor epocii nu le-a scăpat observației nici caracterul național dat expoziției. Primirea celor 1.650 de bucovineni veniți să viziteze expoziția a provocat manifestări patriotice importante, conform decrierii făcute evenimentului de către Constantin Bacalbașa. La venirea românilor și româncelor din Ardeal s-au organizat serbări speciale cu un public extrem de numeros. Au avut reprezentatii corurile din Reșița, Bocșăneni, Bozovicieni, Cacova, Beiuș și dansatori de la Siliștea. Cele 800 de voci din corurile ardelene au cântat inclusiv *Imnul regal* și *Pui de lei*. La sfârșit toți cei de față, publicul numeros și artiștii au cântat *Deșteaptă-te române*. Tot Constantin Bacalbașa a descris acest moment astfel: "A fost unul din spectacolele cele mai grandioase și din momentele cele mai înălțătoare. Condeii nu o poate reproduce cu viață de atunci./ A fost parcă divina prefață a măreției istorice de la 1918."

Un alt incident neprevăzut a avut loc cu ocazia multiplelor manifestări culturale din timpul expoziției. La manifestări a fost invitat și corul german *Transilvania* al Societății germanilor din Ardeal stabiliți în București. Acest cor era condus de Paschill, un cunoscut muzician al perioadei și cânta, cum era normal, în limba germană. Dintr-o lojă a Arelor, unde se desfășura evenimentul mai sus pomenit, Nicolae Iorga a protestat afirmând că reprezentația în limba germană îl nemulțumește la fel ca și prestațiile în limba franceză de la Teatrul Național. Publicul s-a divizat de această dată în două. Unii au aplaudat iar ceilalți au fluierat și au contestat intervenția considerată, de această dată,

exagerată. Câțiva studenți, probabil dintre cei care s-au aflat și în piața teatrului, l-au luat pe sus pe lorga și l-au dus pe scenă unde acesta a mai rostit câte-va cuvinte. O întâmplare care vorbește clar despre o stare de spirit pregnantă în societatea românească la începutul secolului XX.

Putem spune în final că, România a trăit în perioada 1866-1906 o istorie glorioasă, o istorie în care o țară din estul Europei devenea un regat independent, o mică putere a zonei. Doar două mari probleme au rămas nerezolvate și umbreau oarecum gloria momentului.

Una trecea încă neobservată pentru că, preocupată să rezolve alte mari probleme ale țării, elita *uitase* de starea mizerabilă în care supraviețuia țăranul român. Discrepanța în dezvoltarea țării va deveni evidentă în timpul răscoalei din 1907. În marile orașe *lumea bună* etala un stil de viață de tip aristocratic, comparabil cu cel din marile capitale ale statelor cu adevărat bogate însă, în satele românești, adeseori evul mediu se arăta doar în fațadele sale cele mai mizerabile.

Cealaltă mare problemă ținea de o năzuință națională mai veche dar și de orgoliul unui stat cu adevărat consolidat: unirea tuturor zonelor limitrofe locuite de români. Un ideal ambițios pentru care statul român independent se pregătea și pentru care aștepta un moment favorabil. O așteptare care va dura doar 10 ani, pentru că în anul 1916, România ieșea din neutralitate și intra în vâltoarea primului război mondial cu cele mai mari speranțe de întregire națională.

BIBLIOGRAFIE

Bacalbașa, Constantin, *Bucureștii de altădată*, Editura Eminescu, București, vol. II, 1993

Bacalbașa, Constantin, *Bucureștii de altădată*, Editura ziarului "Universul", București, vol. III, 1930

Bălăceanu, Ion, *Amintiri politice și diplomatice 1848-1903*, Cavallotti, București, 2002

Berindei, Dan, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, Editura Militară, București, 1992

Bulei, Ion, *Atunci când veacul se năștea...*, Editura Eminescu, București, 1990

Bulei, Ion, *Lumea românească la 1900*, Editura Eminescu, București, 1984

Cannadine, David, *The Invention of Tradition*, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 1992

Djuvara, Neagu, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, ediția a III-a revăzută, Editura Humanitas, București, 2001

Lecca, George-Octav, *Familii boierești române*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2000

Linderberg, Paul, *Regele Carol I al României*, Editura Humanitas, București, 2003

Mamina, Ion, Bulei, Ion, *Guverne și guvernanți – 1866-1916*, Silex, București, 1994

Olariu, Elena, *La culture roumaine du XIXe siècle au contact du modele occidental*, în *Le courrier francophone*, nr. 43, septembrie, 1999

Olariu, Elena, *Modelul unei alte tranziții*, în "Magazin istoric", anul XXXIX, serie nouă, nr.7(460), iulie, 2005

Rădulescu, Sorin Mihai, *Elita liberală românească 1866-1900*, Editura All, București, 1996

Scheffer, Robert, *Orient Regal. Cinci ani la curtea României*, Editura Saeculum I. O. și Vestala, București, 1997

Vlad, Laurențiu, *Imagini ale identității naționale*, Editura Meridiane, București, 2001